

Državni izpitni center

M 0 9 1 5 2 1 1 3

SPOMLADANSKI IZPITNI ROK

SOCIOLOGIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Ponedeljek, 1. junij 2009

SPLOŠNA MATURA

Moderirana različica

IZPITNA POLA 1**ESEJSKE NALOGE (splošna ocenjevalna shema)**

-
- 0–5 ni razviden sociološki uvid v problem; navaja nekaj ugotovitev, dejstev, informacij, ki niti niso toliko pomembni za analizo, razlago ali razpravo o problemu;
-
- 6–9 delno opredeli problem; navaja nekaj dejstev, ugotovitev in informacij ter na njihovi osnovi delno že oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema;
-
- 10–13 opredeli problem; navaja dejstva, ugotovitve, informacije; na osnovi navedenih podatkov oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema, in jih že delno argumentira;
-
- 14–17 jasno opredeli problem; navaja ugotovitve, dejstva, informacije; na njihovi osnovi oblikuje sklepe in jih argumentira glede na poznavanje sociološke problematike; v argumentacijo vključuje sociološko terminologijo in kaže poznavanje za analizo problema bistvenih socioloških teorij;
-
- 18–20 jasno opredeli problem; navaja podatke, informacije, dejstva; te med seboj povezuje, oblikuje sklepe in jih celovito argumentira; v argumentaciji izkazuje poznavanje sociološke terminologije in za analizo problema poglobljenih teorij; ugotovitve širše povezuje; navaja tudi izvirne poglede na problematiko.
-

Ocenjevalec upošteva tudi jezikovno oblikovanost besedila. Če meni, da problem ni predstavljen jezikovno ustrezno, lahko zmanjša skupni seštevek za največ 5 točk.

IZPITNA POLA 1**DODATNA NAVODILA ZA OCENJEVANJE ESEJSKIH NALOG****1. Analizirajte in primerjajte tri različne dejavnike socializacije.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) v odgovor vključijo:

- **predstavitev** socializacijskega procesa (individualni in družbeni vidik),
- **predstavitev in razčlenitev** (analizo) treh različnih dejavnikov socializacije po lastni izbiri glede na mehanizme njihovega delovanja, vplivnost, življenjsko obdobje oziroma vrsto socializacije, v kateri so najmočnejše vključeni, itd.
- eksplicitno **primerjavo** izbranih treh dejavnikov socializacije.

Če kandidati/kandidatke dejavnikov socializacije ne primerjajo, ampak samo opisujejo njihove značilnosti, lahko za odgovor dobijo največ 15 točk.

2. Opredelite družbeno organizacijo kot del družbene strukture ter razpravljajte o značilnostih birokratske organizacije in o njenem preoblikovanju v sodobnih družbah.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- **opredeliti** družbeno organizacijo kot del družbene strukture: je **formalna** družbena skupina z jasno opredeljenimi **cilji** (tj. zadovoljuje posebne družbene potrebe); posameznik v organizaciji igra le **eno** družbeno vlogo, članstvo je **nadomestljivo**, organizacije so **relativno trajne** in navadno **hierarhično** urejene itd. (v odgovor vključijo (vsaj) štiri značilnosti),
- predstaviti **značilnosti birokratske organizacije** (M. Weber): jasna **delitev dela, hierarhična** struktura, **abstraktna pravila, nepristranskost in brezosebnost, strokovnost** storitev, **ločenost** od zasebnega življenja zaposlenih itd. (v odgovor vključijo (vsaj) štiri značilnosti),
- **razpravljati** o njenih značilnostih, ki omogočajo visoko **učinkovitost** in **racionalnost**, vendar pa tudi **neosebnost** in **nefleksibilnost** itd.,
- vključiti v razpravo (vsaj) eno razsežnost njenega **preoblikovanja** v sodobnih družbah (fleksibilizacija in demokratizacija, nov tip organizacije – virtualna organizacija itd.).

3. Opredelite pojem države v širšem in ožjem pomenu besede ter primerjajte funkcionalistično in konfliktno razlago vloge države v modernih družbah.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- opredeliti pojem države v **širšem** (ozemlje ali teritorij, prebivalstvo, oblast) in **ožjem** pomenu besede (država kot sklop političnih institucij, ki izvajajo oblast, oziroma država kot oblast),
- predstaviti **funkcionalistično** razlago vloge države v modernih družbah: država opravlja mnoge pomembne funkcije, kakršne so uveljavljanje norm, načrtovanje in usmerjanje, posredovanje v konfliktih itd.; država deluje **v interesu vseh** državljanov in državljanek,
- predstaviti **konfliktno** razlago vloge države: država kot **sredstvo** v rokah posameznih skupin, s katerim **uveljavljajo in ohranjajo svoje interese** na škodo interesov drugih skupin, itd.,
- eksplicitno **primerjati** obe razlagi.

Če kandidati/kandidatke ne primerjajo obeh razlag, ampak ju samo predstavijo, lahko za odgovor dobijo največ 15 točk.

4. **Razpravljajte o etničnih razlikah in etnični stratifikaciji v (post)modernih družbah.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- **opredeliti** pojma **etnična razlika** in **etnična stratifikacija**,
- **razpravljati** o **odnosih** med **etnično večino** in **etnično manjšino** ter o **etnični distanci** in **etnični segregaciji**,
- v razpravo vključiti koncepte **predsodkov**, **stereotipov** in/ali **diskriminacije**
- itd.

5. **Za moderne industrijske družbe je značilno staranje prebivalstva. Pojasnite vzroke in posledice tega procesa. V odgovor vključite teorijo demografskega prehoda.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- **pojasniti vpliv modernizacije** na upadanje smrtnosti in upadanje rodnosti,
- pojasniti, da je za moderne industrijske družbe značilna **nizka stopnja rodnosti**, **nizka stopnja smrtnosti** in **daljša** pričakovana življenjska doba, kar **povečuje delež starega prebivalstva**,
- pojasniti **posledice staranja prebivalstva**: ekonomski problemi, kakršni so ustvarjanje dohodka, problem pokojnin, zagotavljanje zdravstvenega in socialnega varstva za staro populacijo itd., pomanjkanje mlade delovne sile, ki je praviloma bolj inovativna, itd.
- predstaviti **teorijo demografskega prehoda**.

IZPITNA POLA 2**I. DRUŽBENA NEENAKOST IN GIBLJIVOST**

1. *Opreделите pojma absolutna in relativna revščina. Pomagajte si z virom A. (3 točke)*

Absolutna revščina: določen je **minimalni obseg** sredstev, s katerimi naj bi **zadovoljili temeljne potrebe** (hrana, obleka, stanovanje, osnovno zdravstveno varstvo); nezadovoljenost teh potreb namreč ogroža preživetje (1,5 točke za celovit odgovor, sicer manj).

Relativna revščina: **družbeno sprejemljiv način življenja**, ki se od družbe do družbe razlikuje (1,5 točke za celovit odgovor, sicer manj).

Če sta pojma predstavljena samo s primeri, lahko kandidati/kandidatke dobijo za odgovor največ 2 točki. Če sta pojma zamenjana, dobijo 0 točk.

2. *Kratko predstavite eno od socioloških razlag vzrokov revščine. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko kratko predstavijo **eno** od naslednjih razlag:

- **teorijo začaranega kroga**: revno družinsko okolje ne omogoča dostopa do ustrezne izobrazbe, zaposlitev je otežena in nestabilna, dohodki neredni in majhni, revščina se ohranja;
- **teorijo (sub)kulture revščine**, ki onemogoča, da bi se ljudje rešili revščine (usmerjenost v sedanjost, vdanost v usodo, pasivnost, izključenost iz socialnih omrežij itd.);
- **teorijo situacijske prisile**: revščina kot **posledica okoliščin**, v katerih živijo reveži
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za eno ustrezno predstavitev 2 točki, za pomanjkljivo predstavitev pa manj. Za ustrezen opisni odgovor brez eksplicitne navedbe teorije dobijo največ 1,5 točke.

3. *Katera značilnost razredne družbe je predstavljena v viru B? Imenujte in opredelite jo ter predstavite konkreten primer. (3 točke)*

Družbena mobilnost/gibljevost (lahko tudi intergeneracijska mobilnost, vertikalna mobilnost) ali **odprtost stratifikacijskega sistema** (1 točka).

To je **možnost**, da človek lahko **spremeni svoj družbeni položaj** znotraj enega sloja ali preide v višji ali nižji sloj (1 točka).

Kot konkreten primer lahko predstavijo primer horizontalne ali vertikalne mobilnosti.

Za ustrezno predstavljen primer dobijo še 1 točko.

Če navedejo le konkreten primer mobilnosti (npr. poburžoazenje/buržuiranje), dobijo 0,5 točke.

4. *Navedite in kratko predstavite še dve drugi značilnosti razrednih družb. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo dve izmed naslednjih značilnosti:

- **pridobljeni** status nadomesti pripisani status,
- razredna družba **ni** več religiozno ali pravno legitimirana,
- **manjša socialna distanca** med pripadniki različnih slojev,
- **zabrisane** meje med razredi
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za pravilno navedbo in kratko predstavitev posamezne značilnosti razrednih družb po 1,5 točke (skupaj 3 točke).

5. Poleg razredne družbe poznamo iz zgodovine še druge oblike slojevitosti. Navedite dve in eno kratko predstavite. (2,5 točke)

Kandidati/kandidatke lahko navedejo:

- **kastni** sistem (kaste),
- **sužnjelastniški** sistem,
- **stanovski** sistem (stanovi).

Navedb fevdalizem, fevdalni sistem itd. ne upoštevamo.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako pravilno navedbo 0,5 točke, skupaj največ 1 točko, za kratko ustrezno predstavitev ene od navedenih pa še 1,5 točke ali ustrezno manj za pomanjkljivo predstavitev.

Predstavitev naj vsebuje osnovne družbene sloje v navedeni konkretni obliki slojevitosti, razmerje med njimi (vladajoči : vladani/nadrejeni : podrejeni) in način legitimizacije tega razmerja.

6. *Kako funkcionalistična teorija (K. Davis in W. Moore) pojasnjuje vzroke družbene slojevitosti? (2 točki)*

K. Davis in W. Moore pojasnjujeta vzroke družbene slojevitosti s potrebo družbe, da **razporedi** najbolj **sposobne** ljudi na funkcionalno **najpomembnejše** položaje (1 točka), z **različnimi nagradami** pa zagotavlja, da ljudje **ustrezno** opravljajo te vloge (1 točka).

7. *Navedite, v čem se razlikujeta Marxova in Dahrendorfova razlaga družbenih razredov. (2 točki)*

Marx poudarja **privatno lastnino proizvodjalnih sredstev** (1 točka), Dahrendorf pa **družbeno moč** (1 točka).

Če kandidati/kandidatke zamenjajo avtorja, dobijo za odgovor 0 točk.

II. SPOL IN SPOLNA RAZLIKA

1. Katere vidike družbene neenakosti med spoloma razberete iz vira A? Navedite dva. (2 točki)

Kandidati/kandidatke lahko navedejo dva od naslednjih vidikov neenakosti med spoloma:

- neenakost v **politiki** (lahko tudi nizka zastopanost žensk v politiki),
- neenakost pri **napredovanju na delovnem mestu** (lahko tudi nizka zastopanost žensk na vodilnih položajih),
- neenakost v **izobraževalnem sistemu**.

Kot pravilne odgovore upoštevamo tudi, če navedejo horizontalno in/ali vertikalno segregacijo s kratko pojasnitvijo.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsak pravilno naveden vidik po 1 točko, skupaj največ 2 točki.

2. Pojasnite dve značilnosti položaja žensk na trgu delovne sile. (3 točke)

Kandidati/kandidatke lahko pojasnijo dve od naslednjih značilnosti:

- ženske teže kakor moški dobijo zaposlitev,
- večja brezposelnost žensk,
- ženske so za enako delo manj plačane kakor moški,
- ženske so pogosteje kakor moški zaposlene za skrajšani delovni čas,
- horizontalna segregacija delovne sile,
- vertikalna segregacija delovne sile
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno pojasnjeno značilnost po 1,5 točke, za pomanjkljivo pa ustrezno manj. Skupaj lahko dobijo največ 3 točke.

3. Pojasnite, zakaj je pomembno enakopravno sodelovanje žensk v politiki. (3 točke)

Ker je politika pomembna stvar, ker **odloča o življenju vseh ljudi**, tudi žensk (1,5 točke). Če žensk pri odločanju ni zraven, **ni zagotovila**, da bodo njihove potrebe in interesi **upoštevani** (1,5 točke).

Kot ustrezne upoštevamo tudi druge utemeljene odgovore.

4. S pridobitvijo katere pravice so si ženske priborile enakopravnost v politiki in kdaj se je to zgodilo v Sloveniji? (2 točki)

S **pridobitvijo volilne pravice** oziroma s sprejetjem splošne in enake volilne pravice (1 točka); leta **1945** (1 točka).

5. Pojasnite pojem feminizem. (3 točke)

Feminizem je gibanje in/ali teorija (lahko navedejo tudi ideologija), ki:

- **nasprotuje podrejenosti** žensk v družbi (1 točka),
- **zagovarja enakost/enakopravnost** moških in žensk (1 točka),
- poudarja, da neenakost ni določena z biološkimi razlikami, ampak je **obstoječa razmerja mogoče spremeniti** (1 točka).

Kot pravilne upoštevamo tudi druge ustrezne odgovore.

6. *Naštejte tri teoretske pristope, na katere se navezujejo feministične avtorice in avtorji. (1,5 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo tri izmed naslednjih teoretskih pristopov:

- **marksizem,**
- **eksistencializem,**
- **psihoanaliza,**
- **radikalna teorija,**
- **postmoderne teorije,**
- **liberalizem.**

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako pravilno navedbo po 0,5 točke, skupaj največ 1,5 točke. Upoštevamo tudi, če navedejo radikalni feminizem, marksistični feminizem, liberalni feminizem itd.

7. *O katerih feminizmih lahko govorimo, če upoštevamo zgodovinski vidik njihovega razvoja? Navedite jih in enega pojasnite. Pomagajte si z virom B. (3 točke)*

Govorimo lahko o:

- **zgodnjem** feminizmu,
- **»zlati dobi«** feminizma,
- **modernih** feminizmih (neofeminizmu).

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno navedbo po 0,5 točke (skupaj 1,5 točke), za pojasnitev enega od njih pa še 1,5 točke.

III. DRUŽBENA MOČ IN OBLAST

1. O katerem tipu legitimne oblasti govori vir A? (1 točka)

Vir A govori o **tradicionalni oblasti** (1 točka).

2. Navedite še preostala dva tipa legitimne oblasti, o katerih sicer govori avtor vira A. Oba ponazorite s primerom in tega tudi kratko pojasnite. (5 točk)

Kandidati/kandidatke navedejo še **karizmatično** (1 točka) in **racionalno/legalno oblast** (1 točka). Za **navedbo** vsakega **ustreznega primera** dobijo 0,5 točke, skupaj 1 točko, za **ustrezno pojasnitev** vsakega dobijo 1 točko, skupaj 2 točki. Kandidati/kandidatke dobijo 2 točki tudi, če posamezen tip oblasti pojasnijo brez navedbe primera (za vsakega po 1 točko).

3. Kdaj moč ni legitimna in kako takšno nelegitimno moč imenujemo? Ponazorite s primerom. (3,5 točke)

Družbena moč ni legitimna, **ko je podrejeni ne sprejemajo kot upravičene** (1 točka), imenujemo jo **prisila** (1 točka). Za ustrezno ponazoritev s primerom dobijo 1,5 točke ali manj za nepopoln odgovor.

4. Kako imenujemo pristop, o katerem govori vir B? (1 točka)

Elitizem/teorija elit (1 točka).

5. Kateri dve vrsti elit glede na naravo njunega vladanja razlikuje Vilfredo Pareto? Primerjajte ju. (3 točke)

Pareto uporablja za njuno poimenovanje prispodobe iz živalskega sveta: **levi** (0,5 točke) in **lisice** (0,5 točke).

Razlikujejo se po lastnostih in načinih delovanja: levi uporabljajo družbeno moč, tudi nasilje, lisice so zvite, uporabljajo manipulacijo, kompromis, dogovor itd. za uveljavitev svojih interesov.

Za ustrezno primerjavo kandidati/kandidatke dobijo 2 točki ali manj za nepopoln odgovor.

6. Ocenite, v katero od teh dveh kategorij bi po Paretu uvrstili glavnino današnjih slovenskih političnih elit. Utemeljite svoj odgovor. (2 točki)

Glavnino slovenskih političnih elit bi uvrstili v **kategorijo lisic** (1 točka), ker so **lisice po Paretu značilnost demokratičnih družb** (1 točka), skupaj 2 točki.

7. Kratko pojasnite dve značilnosti demokratičnega političnega sistema. (2 točki)

Kandidati/kandidatke lahko pojasnijo dve izmed naslednjih značilnosti:

- **izvoljena in zamenljiva oblast,**
- **obstoj temeljnih in političnih pravic,**
- **enakost pred zakonom,**
- **možnost izražanja raznolikih interesov**
- itd.

IV. MODERNIZACIJA

1. *Katero razsežnost modernizacije prepoznate v viru A? (1 točka)*

Politična modernizacija (1 točka).

2. *Navedite in kratko pojasnite še druge razsežnosti procesa modernizacije. (4,5 točke)*

Kandidati/kandidatke navedejo in kratko pojasnijo še naslednje razsežnosti:

- **gospodarske** spremembe (industrializacija, tržno gospodarstvo, tehnološke spremembe itd.),
- **družbene** spremembe (urbanizacija, spremembe sistema slojevitosti itd.),
- **kulturne** spremembe (racionalizacija, sekularizacija, kulturni pluralizem).

Kandidati/kandidatke dobijo po 0,5 točke za navedbo razsežnosti, po 1 točko pa za kratko pojasnitev vsake od njih.

3. *Katere so temeljne značilnosti delovanja, ki ga M. Weber označuje kot formalno racionalno delovanje (vir B)? (2 točki)*

Delovanje na podlagi **poznavanja ciljev** delovanja in **ustreznih sredstev** za doseganje teh ciljev (2 točki za ustrezen odgovor, sicer manj).

4. *M. Weber povezuje modernizacijo z »železno kletko« birokracije (vir B), E. Durkheim pa trdi, da je za moderne družbe značilen »kult posameznika«. Pojasnite, kateri procesi privedejo do »kulta posameznika« in kakšna je njegova posledica. (3 točke)*

Visoka **družbena delitev dela** (v obdobju organske solidarnosti) je povezana s specializacijo družbenih vlog, kar vodi tudi k individualizmu in sebičnim interesom. Individualizem (»kult posameznika«) spodbuja tudi hiter gospodarski razvoj (2 točki za ustrezen odgovor, sicer manj). Za moderne družbe je zato značilen **konflikt med individualizmom in družbeno solidarnostjo** (1 točka).

5. *Na kateri vidik oziroma razsežnost globalizacije opozarja vir C? (1 točka)*

Nastajanje **svetovnega kapitalističnega sistema** (lahko tudi ekonomski vidik ali oblikovanje svetovne ekonomije) (1 točka).

6. *Pojasnite povezanost med globalizacijo in deindustrializacijo. (2 točki)*

Širjenje **globalne** (mednarodne) **delitve dela** vodi k deindustrializaciji nekaterih območij v »**prvem**« svetu in nastanek **novointustrializiranih držav** (v nekdanjem »tretjem svetu«). (2 točki za ustrezen odgovor, sicer manj).

7. *Pojasnite pojem postindustrijska družba z dveh različnih vidikov. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko v odgovor vključijo naslednje vidike:

- šlo naj bi za korenite spremembe (nekdanjih) industrijskih družb in **začetek nove dobe**,
- vzpon **storitvenega** sektorja in **razvoj informacijske** tehnologije,
- spremembe **strukture zaposlenosti** in **izobrazbene ravni**,
- spremembe v **življenjskem slogu** (upad delovne etike, pomen prostega časa itd.)
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo po 2 točki za vsak v odgovor vključen in ustrezno pojasnjen vidik, skupaj največ 4 točke.